

Özetleyecek olursak:

- İncil'de faiz, açıkça yasaklanmamıştır.
- Borçluya borcunu bağışlamak, her isteyene vermek gibi ahlâki öğütler ile zenginliğin yerildiği fikirler göz önüne alınacak olursa faiz dolaylı olarak yasaktır.
- Katolik mezhebi, faizi ve tefeciliği aynı saymıştır.
- Tüccar tabakasının tesiriyle Protestanlar, faizi bir takım prensiplere bağlamışlardır.
- Daha sonraki devirlerde de bütün Hıristiyan dünyasınca faiz benimsenmiştir.

(1) Meydan Larousse: Faiz maddesi.

(1) Tevrat: Çıkış; bab 22; 25-26. cümle.

(2) Tevrat: Levililer; bab 25, 35-37. cümle.

(3) (4, 5) Tevrat: Hezekiel; bab 18, 8, 13 ve 17. cümleler.

(6) Tesniye: bab 23; 19-20. cümle.

(7) Yeremya: bab 1, 10. cümle.

(8) İşaya: bab 61, 5-6. cümle.

(9) 20. Asrın Cahiliyeti, s. 158

(10) Tevrat: Hezekiel, bab: 22, 12. cümle.

(11) Matta İncili: bab: 19, 20. cümle.

(12) Matta İncili: bab 19, 23-24. cümle

(13) Matta: bab 6, 24. cümle

(14) Matta: bab 6, 19. cümle.

(15) Faiz Nazariyesi ve İslâm, s. 147.

(16) Gelecek yazımızda: İSLÂMDA FAİZ.

Müslüman Türk Nesliyiz

*Doğuyor Türk şafağında yine Tevhîd Güneşi
Bize kıstas mı olur hiç solağın keşmekeşi?
Senelerdir dedemin göz yaşı mahzûn akıyor,
Mürtecîsin diye evlâd ki mahlas takıyor.
Sabri gaflet mi sanırlar, o da bir gün taşacak,
Sönecek şülesi küfrün, ya da İslâmlaşacak!
Ölecektir bu vatan uğruna binlerce kişi,
Duracak soysuzun artık o mülevves gidişi.
Dönecek aslına mîzan, gideceksek ileri,
Zül terakî oluyorken, öze dönmek mi geri?*

*Kükre ey genç, ki musaffâ yüreğın sâhibisin!
Seni bekler koca millet, O'na rahmet gibisin...
Anadan tertemiz alnın yine iman saçacak,
Küflü zulmetleri yırtıp yeni bir çağ açacak.
Sana gayretleri lâyük nice arslan neferin,
Şühedâ rûhunu şâd eyleyecektir zaferin.
Sen ki aldırma kilâbın ürümek hasletidir;
Sana timsâl olacak güç, diriliş savletidir.*

*Bakarak her yönü ibret dolu mâzimize biz,
Gelecek çağlara hikmet saçacaktır elimiz.
Maddenin kör gömezinden olamaz Türk'e mihenik,
Mürlüman-Türk olacaktır yine İslâm'a hevenk...
Eyle yâ Rab, bize nusret; gidelim hep ileri,
Sunalım maddeci iz'anlara GERÇEK ESER'i...*

Mustafa BAYBURTLU

MEDENİYET TARİHİ

Türk Medeniyeti Tarihinde

KERVANSARAYLAR

Hasan ÖZÖNDER
Konya Yük. İsl. Enst.
Öğretim Üyesi

ÜRK - İSLÂM Medeniyeti Tarihinde, millet ve devletimizin günlük yaşayışını düzenleyen önemli müesseselerden birisi de, kervansaraylardır. Bu müesseseler, gerek ulaşım ve gerekse askeri, siyasi ve bilhassa ticari alanlarda büyük önem taşırlar. Bir devleti ayakta tutan ve yücelten önemli unsurlardan olan bu anıtlarda, serbest, rahat, âhenkli, düzenli ve güvenilir bir teşkilât ve sistem için, kervansaraylardan büyük ölçüde faydalanılmıştır. Türk Medeniyet Tarihi, siyasi, iktisadi, içtimai, askeri ve özellikle ticari hayattaki yüksek ve parlak başarısını ve ilerleyişini, kervansaraylara da borçludur.

Kervansaray, önemli yollar üzerinde ve kavşaklarda yapılmış, mahfuz konaklama yerlerine verilen bir addır. Selçuklular zamanında ticaret eşyası taşıyan «kârbânlar»ın ve seyahat eden yolcuların konaklamaları ve geceyi emniyetle geçirmeleri, hanlarda, kervansaraylarda sağlanırdı. Bu hanlar, birbirlerinden bir günlük mesafede yapılmışlardır. Hanlar'ın büyüklerine, «Sultan hanı» veya «Kervansaray» denir. Kârbânların at ve arabalarıyla, eşyalarını koymaya yarayan yerleri ve yolcuların istirahatlerine mahsus odaları, nalbant ve araba tamirhanelerini ihtivâ etmekte idirler.

Kervansaraylar, herhangi bir baskın, hücum ve türlü tecavüzdten korunmak için, bir hisar gibi mukavemetli ve mühkem yapılmışlardır. Kalın ve yüksek duvarlarında, dışarıya açılan pencereleri yoktur. Ancak, hava almak, gözetlemeyi ve savunmayı sağlamak için, mazgal delikleri bulunur. Bazılarında etrafi gözetlemek için özel kuleler de yapılmıştır.

«Genel olarak Selçuklu kervansarayları'nın üç tip üzerinden yapılmış olduğunu görmekteyiz. Bunlar da, yazlık denilen avlulu, kışlık denilen kapalı ve her ikisinin birleşmesinden meydana gelen karma tiplerdir. Asıl büyük olan bu sonuncu yapılmış olanlardır. Ama bu üç plândan birine uyularak yapılan kervansaraylar arasında bile, salon ve

odaların düzeninden, avlunun bir yanındaki ara kemerlerle birbirine bağlanan bölbelerinin sayısından, kapalı bölümdeki farklı ayak sıralarından, mescidin ve portalin buldukları yer ve yön başkalığından dolayı, ana plânı bozmayan bazı değişiklikler de göze çapar». (1)

Büyük hanlar genellikle avlulu tiptedir. Bunlarda kapıdan, üstü açık büyük avluya girilir. Bina- nın orta kısmında yer alan bu avluyu, klâsik plânlı hanlarda, yolcuların atlarını barındırmaya mahsus ahırlar, arabaları çekmeğe mahsus sundurmalar, ot ve arpa depoları, eşyaları muhafaza etmeye mahsus merikapılı depolar ve yolcuların kalmalarına ayrılan ocaklı odalara bölünmüş salonlar ve odalar kuşatır.

Büyük kapının yanında bekçi ve muhafız odaları, kahve ocağı, nalbant ve araba tamirhanesi vardır. Halkın namaz kılması için, ekseriya avlunun ortasında bir de mescid bulunur. Avlunun kapıya karşı olan tarafında, içi ayaklar ve kemerlerle gözle ayrılmış ve üstü kârgir kubbelerle örtülmüş, muhafazalı büyük bir binâ kısmı vardır ki, burada her bölmenin bir ocağı olup, gelen yolcular, eşyalarıyla beraber bu ocakların başına inerlerdi.

Anadolumuzun her tarafında ve büyük ticaret yolları üzerinde Selçuklular'dan kalma böyle pek çok han ve kervansaraylar rastlanır. Bugün pek çoğu maalesef harâbe haline gelmiş bu hanlar arasında Antalya'da Emdir Hanı (M. 1219), Konya - Aksaray yolu üzerindeki Sultan Hanı (M. 1229), Antalya yakınında Kırkgöz Hanı (M. 1236), Tokat Pazar Köyü yakınında Hatun Hanı (M. 1239), Alâiye'de Şerefzâ Hanı (M. 1236-1245) gibi büyüklü-küçüklü hanlar, akla ilk gelenlerdir.

Aralarındaki uzaklık, deve yürüyüşü ile günde dokuz saat, yani 40 km. esas tutularak tesbit edilmiştir.

Barış zamanlarında pazar yeri olarak iş gören kervansaraylar, savaş günlerinde ise, kale olarak da kullanılırdı. Nitekim, Moğol

kumandanı Erincin'e karşı savaş açan İlyas adındaki Türk Beyi, yenilgiye uğramamak için, Konya-Aksaray yolu üzerindeki Sultan Hanı'na sığınmış, burada 20.000 kişilik Moğol ordusunun bütün şiddetli saldırılarına tam iki ay dayanmış ve sonunda Erincin, emeline kavuşmamıştır. (1)

Ortaçağ'da Selçuklu Türkiye- si'nde ticaret devletin himâyesinde olup, muntazam yollar üzerindeki muazzam kervansarayların dünyada eşi yoktu. Sultan Hanı, 110x50=5.500 m² bir alana yapılmıştı. Anadolu'da Selçuklular'ın bu çeşitten 96 kervansaray yaptıklarını biliyoruz (2). Bu müesseseler, ülkenin her tarafında rahat bir yolculuk ve ticaret imkânlarını sağlıyordu.

Türk - İslâm Sanatı Tarihinde önemli bir bölüm olan sivil ve askeri mimaride olduğu kadar, medeniyet tarihimizde de müstesnâ bir değeri ve önemi olan kervansarayların yapımına Selçuklular, çok önem vermişlerdir. Ticaretin bir ülke ve devlet için ne kadar büyük önem taşıdığını çok iyi bilen Selçuklular, milletlerarası ticaret yollarını ülkelerinden geçirmek için hertürlü çareye başvurup, gerekli tedbirleri almışlardır. Bunun için de, yolculukların en iyi şekilde geçmesi için gerekli bütün imkân ve kolaylıkları sağlamışlardır. Bu imkânlar arasında, kervansarayların büyük yeri vardır. Bunlar sayesinde Suriye, Doğu, Batı ve Kuzey ülkeleri ile ticaret işleri gayet kolaylaştı. Konya'dan, Kayseri, Sivas üzerinden Doğuya giden yolda, ve yalnız Kayseri ile Sivas arasında 24 han bulunuyordu. Güneyde, Antalya, yolunda dahi 6 büyük han yapılmıştı (1). Bilhassa II. Kılıç Arslan'ın son yıllarından itibaren Türkiye'yi kıt'alararası bir transit merkezi haline getirmeye muvafak olmuşlardı. Selçuklular'ın milletlerarası ticari münasebetlere girdiği bu devrede inşa edilen yollar da her türlü âsaiş tedbirleri alınmış, yabancı tüccarların canı ve malı devlet tarafından garanti edilmiş, ülkede muhtemel eşkiya baskınlarına ve denizlerde korsan hücumlarına uğrayan veya gemileri batan tâcirlerin zararları taz-

min edilmek maksadiyle bir nevi devlet sigortası konulmuştu. Büyük konak yerleri ve pazar mahalleri olan merkezlerde hanlar, kapalı çarşılar kurulmuştu (2).

Ziyaretçilerini bu gün bile hayran bırakmakta olan kervansaraylarımızda, her türlü ihtiyacı giderecek tedbirler alınmıştı. Bu muhteşem âbidelerde yolcular, hayvanlarıyla birlikte, üç gün meccânen kalmak, yemek yemek imkânlarına sahip bulunuyor; hastalar tedâvi olunuyor ve hattâ fakir yolculara ayakkabı dahi veriliyordu. Bütün bu harcamalar için kervansaraylara, Sultanlar ve vezirler tarafından yapılan ve zengin vakıflarından, gelirler sağlanıyordu. Kervansaraylarda, zengin-fakir, hür-köle, Müslüman ve Hıristiyan farkı gözetilmeden bütün yolcuların eşit muameleye tâbi tutulacağına dair vakfiye şartları vardır. Bu muhteşem müesseseler, geniş bir memur ve müstahtem kadrosu ile idare edilmekte idi (3). Selçuklular'dan önce de kervansaraylar varsa da (4), bunlara en faydalı şekli veren ve donatan, değerlendiren, kullanan ve yönetenler, Selçuklular ve bilhassa Anadolu Selçuklu Türkleri olmuşlardır. «Selçuklu kervansarayları için en büyük Batı otoriteleri şunu söylemektedirler: 'Güzellikle, kullanışlığı böyle bağdaştıran bir mimari eser yoktur'» (5).

Kervanlar, tehlike olmayan zamanlarda içeri girmezlerdi. Avlu ve odalar bu kadar insan, araba ve eşyayı alamazdı. Tam tertibatlı olanlar ancak yüz atlı alabilirdi. Kervan gelince zengin veya fakir, herkes kendi odasını seçerdi. Geceleyin kervansaray kapıcısı, cümle kapısını kapatırdı. Herseyden mes'ûl olan oydu. Kervansarayın etrafında daima bekçiler bulunurdu (1). Böylece kervansaray içten ve dıştan çok emniyetli bir şekilde korunmuş olurdu.

Kervansaraylara, Osmanlı Türkleri de büyük önem vermişlerdir. İmpartorluk, şehirlere ve ülkeleri birbirine bağlayan yollar üzerine pekçok han yaptırmıştır. Osmanlı devrinde yapılmış bu hanlar, büyüklüklü bir yana bırakılırsa,

Selçuklu hanları karşısında, gerek plân ve gerekse yapı ve süs bakımlarından pek büyük bir farklılık göstermezler (2). Osmanlı hükümdarları, kervansaraylara büyük bir ehemmiyet verirlerdi. Kanunî'nin «Kanun-nâme» sinde, kervansaraylar hakkında mühim hükümler vardır (3). Evliya Çelebi, İstanbul'un tam ortasında 12, Üsküdar'da 11 kervansaray bulunduğunu yazmaktadır (4). 1638 yılında Dördüncü Murad'ın yaptırdığı bina tahririnde İstanbul'da 979 kervansaray vardır (5).

Türk ülkesini bir baştan bir başa noktalan bütün bu kervansarayların büyük bir kısmı maalesef harap bir vaziyettedir. Bazıları zaman zaman onarılmışsa da, aradan geçen uzun yıllar sonunda gerek tabiatın ve gerekse bilgisizliğin tesirleriyle özelliklerinden çok şey kaybetmişlerdir (6). Bütün bu tahribata rağmen, ayakta kalabilenleri, bu günkü halleriyle bile, Türk Medeniyet Tarihî'nin önemli bir unsuru olan bu müesseselerin, tarihler boyunca oynadıkları rolleri, gördükleri hizmetleri ve atalarımızın yüksek seciye ve ahlaklarını,

ticari, iktisadi, sosyal, askeri ve siyasi alanlardaki üstün başarılarını bu gün de bütün dünyaya ilân ve isbat etmektedirler. Bize düşen göre, ecdad yadigarı bu müesseseler, bu âbideler üzerine de himâye kanatlarımızı, ilgi ve alakalarımızı gererek, onları bu halleriyle de olsa ve imkânlar elverdiği ölçüde gerektikçe onararak, bizden sonraki nesle ve yarın bütün insanlık âlemine saklamaktır. Yarınki araştırmalar, medeni alanlardaki incelemeler, sanat tetkikleri, bu müesseselerimizden de yeni, parlak ve bambaşka görüş ve düşünceler kazanacak ve Türk Milleti'nin muhteşem medeniyet tarihi önünde bir kerre daha dize gelip, saygı ve takdirlerini sunarak, atalarımızı hürmetle anacaktır.

(1) Prof. Suut Kemal Yetkin, Türk Mimarisini, 1970, s. 79; İslâm Mimarisini, 1965, s. 129.

(2) Osman Turan, Selçuklu Kervansarayları, Belleten, c. X/39, (1946), s. 477-8; Türk Mimarisini, s. 79.

(3) Bkz. Yılmaz Öztuna, Türkiye Tarihi, c. 2, s. 234.

(4) Bkz. Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, 1970, c. I, s. 203-4, 311.

(5) İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, 1972, s. 154-5.

(6) Prof. Dr. O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, s. 285.

(7) Meselâ bakınız: Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, I, 1972, s. 92-3; Dr. Bahaeddin Ögel, İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, 1962, s. 324, 325, 336, 338.

(8) Ord. Prof. Dr. Sadi İrmak, «Tarih Tanıklarına Saygı», 26 - IX 1972, Yeni İstanbul Gazetesi.

(9) Bk. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. 2, s. 246.

(10) Bk. Türk Mimârisi, s. 221.

(11), (12), (13) M. Z. Pakalın, a.g.e., c. 2, s. 247.

(14) Bk. Celâl Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s. 144-151; Mehmet Önder, Mevlânâ Şehri KONYA, 1962, s. 442-451; Burhan Toprak, Sanat Tarihi, 1963, üçüncü cilt, s. 146-7; Suut Kemal Yetkin, «Selçuklu Kervansaraylarının Özellikleri», Tebliğ, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, s. 408-411.

Tebrîk

İDRAK ETMİŞ OLDUĞUMUZ MÜBAREK KURBAN BAYRAMININ
YURDUMUZ VE BÜTÜN İSLÂM ALEMİ İÇİN CENAB-I HAKTAN HA-
YIRLI OLMASINI DİLER, BU MÜNASEBETLE OKUYUCULARIMIZIN
BAYRAMINI TEBRİK EDERİZ.

İSLÂM MEDENİYETİ